

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİMİ

“Kitab-ı Ğunya”da Sayı Adlarının Sözcüksel ve İşlevsel Görevleri Üzerine

Fatma Koç | ORCID : 0000-0003-2736-5459 | fatma_koc_1991@hotmail.com

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adıyaman, Türkiye.

ROR ID: <https://ror.org/02s4gkg68>

Özet

Sayı adları, bir dilin temel söz varlığında bulunan dil unsurlarıdır. Bu unsurlar, Türkçenin ilk yazılı metinlerinden bu yana verilen eserlerde kullanılmıştır. Yapılan dil çalışmalarında ve özellikle dillerin birtakım açılardan olan yakınlığını incelemek adına kullanılan sayı adları, araştırma konusu olmuştur. Nicelik bildiren sayı adları, sözcük türü açısından farklı görevlerde yer alabilmekte ve eserin içeriğine göre şekillenebilmektedir. Dolayısıyla sayı adları; leksik, semantik ve sentaktik görevlere sahiptir. Sayı adlarının teklik ve çokluk ayrımının yapılmasında önem taşıması, bu yapıların dil kategorileri içerisindeki önemini artırmıştır. Herhangi bir nicelik ifadesi bildirilirken sayı adlarına ihtiyaç duyulur. Bu nedenle dil ile sayı arasında yakından bir ilişki vardır. Sayı adlarının kullanımı, kültürel yapıda da kendini göstermiş ve sayı adlarına birtakım anlamlar yüklenmiştir. Yüklenen anlamlar ise insanların inançlarından beslenmiş olup sayı adlarının kullanımını doğrudan etkilemiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin ilk eserlerinden olan “*Kitab-ı Ğunya*”, din ile ilgili bilgi veren mensur bir eserdir. Eser içerisinde dinî bilgiler sunulurken sayı adları kullanılmış ve sayı adları daha ziyade dinî kurallar noktasında yer almıştır. Bu çerçevede eserdeki sayı adlarının kullanımında dinî inanç sisteminin temel alındığı görülmektedir. Buna bağlı olarak dilin temel söz varlığında bulunan sayı adları ile insanların temel inançları arasında bir ilintinin mevcut olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada “*Kitab-ı Ğunya*” adlı eserde bulunan sayı adları tespit edilmiş ve sayı adlarının sözcüksel görev kategorileri belirlenmiştir. Buna ek olarak tespit edilen sayı adlarının işlevsel görevleri belirlenerek eserin içeriği ile ilişkisi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: sayı adları, söz varlığı, Eski Anadolu Türkçesi, *Kitab-ı Ğunya*.

Atıf Bilgisi

Koç, F. (2025). “*Kitab-ı Ğunya*”da Sayı Adlarının Sözcüksel ve İşlevsel Görevleri Üzerine. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 5(1), 72-90.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1649060>

Geliş Tarihi 28.02.2025

Kabul Tarihi 16.04.2025

Yayın Tarihi 28.05.2025

Değerlendirme İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Benzerlik Taraması Yapıldı – intihal.net

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur

Dizinleme Bilgisi ERIH PLUS, MLA, ProQuest | Ulrich’s Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography, DOAJ: Directory of Open Access Journals

AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM

On the Lexical and Functional Functions of Number Names in “*Kitab-ı Ğunya*”

Fatma Koç | ORCID : 0000-0003-2736-5459 | fatma_koc_1991@hotmail.com

Adıyaman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Adıyaman, Türkiye.

ROR ID : <https://ror.org/02s4gkg68>

Abstract

Number names are language elements found in the basic vocabulary of a language. These elements have been used in works since the first written texts of Turkish. Number names used in language studies and especially in order to examine the closeness of languages in some respects have been the subject of research. Number names that indicate quantity can have different functions in terms of word type and can be shaped according to the content of the work. Therefore, number names have lexical, semantic and syntactic functions. The importance of number names in distinguishing between singular and plural has increased the importance of these structures within language categories. Number names are needed when declaring any quantity expression. Therefore, there is a close relationship between language and number. The use of number names has also manifested itself in the cultural structure and some meanings have been attributed to number names. The meanings ascribed to them were nourished by people's beliefs and directly affected the use of number names. “*Kitab-ı Ğunya*”, one of the first works of the Old Anatolian Turkish period, is a prose work that gives information about religion. While presenting religious information in the work, number names were used and number names were mostly included in the religious rules. In this context, it is seen that the use of number names in the work is based on the religious belief system. Accordingly, it has been observed that there is a relationship between the number names in the basic vocabulary of the language and people's basic beliefs. In this study, the number names in the work called “*Kitab-ı Ğunya*” were identified and the lexical function categories of the number names were determined. In addition, the functional functions of the identified number names will be determined and their relationship with the content of the work will be given. In addition, the functional tasks of the identified number names were determined and their relationship with the content of the work was given.

Keywords: number names, vocabulary, Old Anatolian Turkish, *Kitab-ı Ğunya*.

Citation

Koç, F. (2025). On the Lexical and Functional Functions of Number Names in “*Kitab-ı Ğunya*”. *International Journal of Philology Bengü*, 5(1), 72-90.

<https://doi.org/10.62605/ufb.1649060>

Date of Submission 28.02.2025

Date of Acceptance 16.04.2025

Date of Publication 28.05.2025

Peer-Review Double anonymized - Two External.

Plagiarism Checks Yes – intihal.net

Conflict of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & Licence Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Indexing Information ERIH PLUS, MLA, ProQuest | Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS), Linguistic Bibliography, DOAJ: Directory of Open Access Journals

Giriş

Dilde yer alan her bir kelimenin anlam ve yapı işlevi bulunmaktadır. Kelimenin işlevselliği açısından bakıldığında insan hayatında öncelikli sıralarda olanların önem derecesi daha fazla olmaktadır. Buna bağlı olarak sıkça kullanılan ve ihtiyaca göre kullanılan sayı adları da söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Söz varlığı ise bir dilde kullanılan kelimelerin toplamına işaret eder. “Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.” (Aksan, 1996; 7). Toplumsal ihtiyaçlar, dildeki kelime kullanımlarının önem derecesini de etkilemiştir. Örneğin akrabalık adları, insanlar arasındaki kan bağının yakınlığını belirlemede; organ adları, insanın biyolojik yapısının tanımlanmasında, sayı adları ise hesaplama noktasında nicel ifadelerin dile getirilmesinde kullanılmıştır. Gerek bir bilim dalına ait olsun gerek bir yazara ait olsun bir dildeki sözcüklerin tamamı söz varlığıdır (Çotuksöken, 2012: 195-196). Söz konusu kelime kategorileri, insanların temel gereksinimleri neticesinde ortaya çıkmakla birlikte dil mekanizmasındaki önem derecesini de bu yönüyle tayin etmiştir. Sözcüklerin kullanım süreçlerini tamamlamasına neden olan etkenler insanın çevresinde gelişen sosyal ve ekonomik koşullar ve ihtiyaçlar olarak özetlenebilir (Özdemir, 2009: 887).

Sayılar, insanların iletişimde ve anlaşma sisteminde kullandığı ortak işaretler sistemini ifade etmektedir. Nesnelerin azlık çokluk açısından değerlendirilmesini ve ifade edilmesini sağlayan işaret sistemi sayılardır. Topluluk, paylaşırma, dağıtma, çokluk, azlık, yaklaşıklık, sıra, bir işin kaç kez gerçekleştirildiği vb. ifadelerin nicel olarak bildirilmesi, sayı adlarının kullanımını zorunlu kılmıştır. Alfabadeki işaretler gibi sayı işaretleri de insanlığın başlangıcından bu yana farklı şekillerde kullanılabilmektedir. İnsanlar, yaşamında işine yarayan her türlü miktar ifadesinin niceliğini belirtmek veya ifade etmek için sayı adlarından yararlanır. Alışveriş, hesap yapma, dört işlem vb. birçok sayısal eylem insanlığın büyük bir ihtiyacı olmuş ve bunları dile getirmek için sayı adlarını kullanmışlardır. Çünkü temel söz varlığının unsuru olan sözcükler, insan hayatında birincil ihtiyaçları karşılayan ve zaman içinde en sık kullanılan sözcüklerdir (Hengirmen, 2002: 413). Tarih boyunca insanların sayı ifadeleri değişiklik göstermiştir. Bu hususta bazen inanç bazen de kültürel alışkanlıklar etkili olmuştur. Ticari faaliyetler, insanlığın yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez geçim

kaynaklarından biri olmuştur. Buna bağılı olarak hesap yapmak, sayı adlarının kullanımını zorunlu kılmıştır. Sadece ticari faaliyetle bu durumu sınırlandırmak doğru olmaz. Bununla birlikte yapılan işlerin niceliğini belirlemek, herhangi bir şeyin hesabını yapmak vb. işler için de sayı adları kullanılır. Bu nedenle sayı adları, dilde başvurulan temel kelime kategorileri içerisinde yer almaktadır.

Diller arasındaki akrabalığın tespit edilmesinde belirli kelime kategorileri olduğu görülmekte ve sayı adları da bu noktada önem arz etmektedir. Aynı dil ailesine mensup olan dillerde, temel nesne adları, uzuv adları, temel fiiller ve sayılar benzeşirler (Bayazıt, 2018: 27).

Türkçenin tarihî metinlerinde sayı adları görülmekle birlikte bu sayı adlarının oluşumu belirli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dönemler içerisinde sayı adlarının kullanımı ve hesap şekli farklılık gösterbilmiştir. Köktürk metinlerinde *bir, eki, üç, dört, biş, altı, yeti, sekiz, tokuz, on, yigirmi* vs. sayı adları görülmektedir. Türk dili tarihinin seyrinde sayı adlarında fonetik farklılıklar görülebilmektedir. Gerek inanç sisteminde gerekse kültür dairesi içerisinde sayı adlarının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Türkler askerî birlikleri belirtmek ve buna benzer ihtiyaçlar sebebiyle sayı ifadelerini kullanmışlardır.

Sayı adları; Türk dilinde asıl sayı, sıra sayı, rasyonel sayı değeri, yaklaşık sayısal değer, üleştirme, belirsizlik, tekrarlı sayı ifadeleri biçimlerinde kullanılmıştır. İçerik olarak bu şekilde kullanılmakla birlikte fonetik görünüm olarak veya türetim noktasında eklerin görünümünde dönemler arasında değişimlere rastlanabilmektedir. Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde dil bilgisi bakımından ortaklıklar bulunmakla birlikte, bu yazı dilleri arasında özellikle ses bilgisi olmak üzere, şekil bilgisi ve söz dizimi yönünden farklılıklar da görülmektedir (Şahin, 2013: 98). Örneğin Eski Anadolu Türkçesi döneminde sıra sayı bildiren sayı adı +*lAyIn*, +*ledin* ekleriyle türetilmiştir. Kelime kullanımı hususunda ise Köktürk Türkçesi döneminde 30 sayısından fazla olan sayılarda *artukı* sözcüğünün kullanılması gibi şekiller dikkat çekmektedir. “Türkiye Türkçesinde sayıların bugün kullandığımız şekilleri ise Eski Anadolu Türkçesine dayanmaktadır. Fakat Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde geçen sayılara göz atıldığında bugün kullandığımız şekiller yanında, oldukça değişik kullanılışlar da dikkati çekmektedir. Bu değişik kullanılışlarda Eski Türkçede kullanılan şekillerle de paralellikler görülür.” (Kaymaz, 1994: 10). Yeni bir yazı dilinin ortaya çıkmasıyla birlikte Eski Türkçe döneminden bu döneme kadar devam ettirilen şekillerle birlikte fonetik ve morfolojik anlamda farklı kullanımlar da görülebilmektedir. “13. asırda Anadolu ve civarında ikinci bir yazı dilinin

ortaya çıkmasıyla, bu yüzyıla kadar tek bir kol şeklinde devam edegelen Türk yazı dili, bu asırdan sonra iki büyük kol halinde 20. Yüzyılın başlarına kadar, adı geçen merkezlerden uzakta kalmış bazı küçük Türk boyları hariç, hemen hemen bütün Türkler tarafından kullanılmıştır.” (Yaman, 2016: 210).

İslamiyet’in kabulü ile birlikte sosyal ve kültürel açıdan birtakım değişiklikler görülmüştür. Türk dili ve edebiyatının dönemlere ayrılmasındaki en çarpıcı ölçütlerinden biri de İslâmiyet’in kabul edilmesidir (Türk & Koç, 2022: 1138). Din değişikliğinin dile yansıdığı bu dönemde Türkçe yalın şekliyle kalmıştır. Bu dönemden sonra Türkçe, Arapça ve Farsça unsurlar tarafından sarılırken Eski Anadolu Türkçesinin bu açıdan daha yalın bir dil olduğu söylenebilir. (Nur, 1998: 153). Toplumların inanç sistemi ve temel ihtiyaçları, sözcük kullanımlarını ve etkileşimlerini belirleyen temel ölçütlerdir. Söz konusu ölçütlerdeki değişiklik ise doğal olarak dile yansiyarak kendini gösterir. Bu değişiklik dinî terminolojinin söz varlığına olan etkisiyle kendini göstermiştir (Türk & Koç, 2022: 16).

Sayı adlarına atfedilen anlamlar ve kullanımlar, Türklerde Şamanizm inancından İslamiyet’in kabulüne kadar devam etmiştir. Bu durum, temelde bir sembolize etme eylemine dayanmaktadır. İnsanoğlu, sayılara temel anlamları dışında pek çok metaforik ve sembolik anlamlar yüklemiştir. Sayı adlarına yüklenen bu metaforik ve sembolik anlamların geçmişi ilk kuşaklara kadar uzanmaktadır (Karadavut, 2021: 72). Özellikle İslamiyet’in kabul edilmesiyle ibadet eylemlerinin nicelliğini belirtmek, ibadet eyleminin hangi sayı ile tamamlanacağını ifade edilmesi gibi kurallar, sayı adlarıyla ifade edilmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada sayı adlarının dinî metinlere yansımaları ile dönem özelliği arasındaki ilişki konu edilmiştir. İncelenen sayı adlarının tür olarak dağılımı ile birlikte metin içerisinde belirttiği unsur arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiştir. Bu bağlantı başlıklara ayrılan sayı adlarının işlevsel olarak anlam noktasında inanç sistemine etkisi ve sözcüksel görevleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmada kullanılan metin Muzaffer Akkuş’un hazırlamış olduğu *Kitab-ı Ğunya*¹ adlı eserdir.

Kitab-ı Ğunya adlı eser içerisindeki sayı adları taranmış ve

¹Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Ğunya*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

belirlenmiştir. Belirlenen sayı adlarının işlevsel görevleri aktarılmış ve sözcüksel görev kategorileri tespit edilmiştir. Sayı adlarının temel söz varlığında önemli bir yere sahip olması sebebiyle bu sözcük kategorisinin eserin içerik ve dönem özellikleri arasındaki bağlantısı ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan eserde kullanılan sayı adlarının hem fonetik hem de morfolojik özelliklerinin görülmesi amaçlanmış olup sayı adlarının sözcüksel görevleri tespit edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kullanılan sayı adlarının sayısal verileri de tespit edilmiş olup kullanım sıklıkları hakkındaki bilgiler ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur.

İnceleme

Kitab-ı Ğunya adlı eserde toplam 1431 sayı adının varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sayı adları işlevsel görev ve sözcüksel görev bakımından 2 temel başlık altında incelenmiştir. Eserdeki sayı adlarının görev dağılımı ve sayısal dağılımları *İnceleme* başlığı altında ele alınmıştır.

Sayı adlarının kültür ve yaşam akışı ile arasında güçlü bir bağ vardır. Bu adlar, somut olarak algılanamayan ancak yaşam alışkanlıkları içerisinde çok sık kullanılan bir ad kategorisidir. Sayılar, insanlığın başlangıcından bu yana insanların iletişimde ve anlaşma sistemlerinde önemli bir yer tutmuştur. Gerek ortak işaret göstergeleriyle gerekse küçük farklılıklarla yaşam içerisinde belirli bir alanı kapsamıştır. Bu durum, sayı adlarının temelde hem evrenselliğe hem de yerelliğe işaret ettiğini göstermektedir. Milletlerin hayata bakış açıları, inanç ve din sistemlerini yaşayış tarzı ve bunları uygulayış biçimi sayı adlarının bir yönüyle yerelliğini daha açık bir ifadeyle milliliğini yansıtmaktadır. Soyut bir kültür özelliğini yansıtan sayıların kullanım amaçları insan hayatında değişiklik gösterebilmektedir.

Sayı adları, *Kitab-ı Ğunya*'da genel itibariyle ibadet adlarını belirlemek, dinî eylemlerin aktarılması, inanç ve ibadetlerin genel akışının verilmesi ve bu eylemlerin sayısal bir düzen ile ifade edilmesi gerekçeleriyle kullanılmıştır.

Esere sayı adları açısından bakıldığında dikkat çeken bir diğer nokta, Arapça sayı ifadelerine nazaran Türkçe sayı adlarının kullanılmasıdır. Din ve inanç öğelerinin kapsadığı bu eserde, İslamiyet etkisi çok net bir şekilde görülmüş ancak sayı adlarında daha çok Türkçe sayılar tercih edilmekle birlikte diğer sözcüklerin tematik kategorilerinde ise Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kitab-ı Ğunya Hakkında

Kitab-ı Ğunya, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eseri olan ve bölümler hâlinde hazırlanan dinî içerikli bir eserdir. Eser, din ile alakalı birçok kural hakkında bilgi ihtiva etmektedir. İbadetlerin yapılma şekli, iman etmenin gereklilikleri, ahiret ve ölüm inancının gereklilikleri, Allah’ın uygun gördüğü veya uygun görmediği konular vb. birçok din bilgisi eser içerisinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini temsil eden eserdeki sayı adları ise çoğunlukla dinî çerçevede ele alınan konular ekseninde kullanılmıştır. Bu bakımdan Türk dilinde ibadet adları, din ve inançla ilgili kelime kullanımları Arapça ve Farsça kökenli kelime kullanımlarını da beraberinde getirmiştir. İslamiyet’i, Farslar kanalıyla öğrenen Türklerin en çok özenti alıntısı Arapça ve Farsça kaynaklıdır (Karaağaç, 2013:114). İslamiyet’in kabul edilmesiyle birlikte Türkçenin söz varlığında birtakım değişiklikler meydana gelmiş ve Arapça, Farsça sözcüklerin kullanımında artış görülmüştür. “Dinî metinlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için yazarları ekseriya, aynı kelimenin muhitçe ve edebiyatça tanınmış muhtelif karşılıklarını almaktan çekinmemiştir. Bilhassa İslamiyet’in kabulü ile Türk muhitine, tamamıyla yeni telakkilerle beraber, yeni mefhumlar da girmeğe başlamış ve Türkçe bu mefhumlar için kısmen de yeni lügat ve söz icadına mecbur kalınmıştır.” (Caferoğlu 2015: 76). Bir taraftan eski Türkçenin özellikleri görülmekle birlikte bir taraftan da yeni bir yazı dilinin oluşumu gözlenmeye başlamıştır. Zeynep Korkmaz, Anadolu’daki yazı dilinin Orta Asya ile bağlantısına dikkat çekerek XI-XIII. yüzyıllar arasındaki dönemi geçiş dönemi olarak değerlendirir (Korkmaz, 1974: 41-48).

“Başındaki ibareden anlaşıldığına göre eser, ‘İmām Kâzî’ adlı bir zat tarafından yazılmış veya tercüme edilmiştir. Bu kitabın varlığından ilk defa Günay Kut Alpay Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Cambridge 1977’deki ‘Bursa ve Manisa İl Halk Kütüphaneleri’ndeki Bazı Yazmalar Üzerine’ adlı makalaesinde bahsetmiştir.” (Akkuş, 1995 :13).

1.İşlevsel Görev Bakımından Sayı Adları

1.1.Asıl Sayı Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da asıl sayı ile oluşturulan toplam 1157 adet sayı adı olduğu tespit edilmiştir. Asıl sayı bildiren sayı adları eser içerisinde işlevsel bakımdan; ibadet ile ilgili yapılması gerekenlerin sunuluşunda, ölçü ifadelerinin verilisinde, organ adlarının niceliğinde, zamansal ifadelerde, ibadet adlarının kurallarında ve bir eylemin kaç kez yapıldığını

belirten ifadelerde kullanılmıştır. Bu sayı adları içerisinde 1’den 10’a kadar, 10’dan 100’e kadar, 100’lü, 1000’li ve 10.000’li sayı adlarına rastlanmıştır.

Allah’ın varlığını ve birliğini bildirmek için *bir* sayısı asıl sayı işlevinde kullanılan bir sayı adı olmuştur.

Asıl sayı adları, eserde yapılan eylemlerin ve bu eylemlerin hangi eylem adına işaret ettiği konusunda doğrudan bir netlik kazandırmaktadır. *Kitab-ı Ğunya*’da ise asıl sayı adları, yerine getirilen ibadet eylemlerinin veya herhangi bir durumun verilisinde matematiksel değer karşılığı olarak sunulmuştur.

Türk dilinin önceki dönemlerinde özellikle Köktürk dönemindeki sayılara bakıldığında Eski Anadolu Türkçesindeki sayı adlarının günümüze yakın bir şekilde kullanıldığı ancak fonetik değişikliklerin devam ettiği görülmektedir. Eserde sayı adlarının kullanımında Eski Anadolu Türkçesi dönemi ürünü olması sebebiyle yer alan fonetik farklılıklar şu şekildedir:

biş nesneden 9b-2 (beş),
yidi nesne 13b-8 (yedi),
dürüt rek‘at 30a-12-13 (dört),
yigirmi mişkal 58b-8 (yirmi),
yitmiş gez 170a-13 (yetmiş)

Kitab-ı Ğunya’da asıl sayı ile oluşturulan sayı adlarının kullanımları şu şekildedir:

bir 4a-9,
iki 4b-12,
üç 5a-4,
dürüt 21b-14,
biş 34a-14,
on 46b-9,
onbir 41a-4-5,
onyidi 84b-10,
yigirmi dört 28a-8-9,
otuz 47b-7,
kırk 22b-3,
seksen toktuz 1b-3,

bişbiñ 149b-4,

...

1.2.Sıra Sayı Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da sıra sayı bildiren toplam 216 adet sayı adı tespit edilmiştir. Sıra sayı adları, sayı adlarına eklenen +*IncI*, +*InÇ*, +*UncI*, +*lenci*, +*ledin*, +*leyin* eklerinden oluşmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini temsil eden eserde sıra sayı adına gelen ekler oldukça dikkat çekicidir. Eski Türkçe döneminden bu döneme kadar devam eden eklerin yanı sıra farklı fonetik biçimde kullanılan eklerin varlığı da dikkat çekmiştir.

Ayrıca *ilk*, *ilik*, *şoñ* sözcükleri de sıra sayı adı olarak eserde kullanılmıştır. *ilk* sözcüğünün eser içerisinde *ilik* biçiminde kullanıldığı görülmüştür.

ilik 19a-11

Eser içerisinde sıra sayı adlarının çoğunlukla yapılan ibadetlerdeki sıralamayı belirtmek, ibadetler içerisindeki sıralamayı belirtmek, edilen duaların sıralamasını ifade etmek ve inanç hususlarının aktarılmasındaki sıralamayı ifade etmek için kullanıldığı görülmüştür.

bişinci namāz 9b-3

üçinc rek‘ata 15a-14-15

şoñ tehiyyāta 15b-2

İnsanlığın iletişim kurmasında bir görev üstlenen ve pragmatik bir kullanım alanı teşkil eden sayı adlarının kullanılışında sıra sayı adları, eylemin kaç kez yapıldığı hakkında bilgi verir. Sıra sayı adlarının eser içerisinde yer alış şekli, çoğunlukla inanç sistemindeki kuralların temelinde konumlanmıştır. Eserin genel itibarıyla İslami bir temada olması, sayı adlarının kullanımını kurallar yönüyle biçimlendirmiştir.

Eser içerisinde sıra sayı adlarının kullanımında 2 sayısından sonraki kullanımlarda +*Inç*, +*IncI*, +*UncI* eklerinin kullanıldığı ve birinci ve ikinci sıra sayıları için ise çoğunlukla *ilk*, *ilik*, *ikiledin*, *ikinci* ifadelerinin kullanıldığı görülmüştür. *iki*+*ledin* ifadesinin kullanımı ise +*ledin* ekinin kullanımından dolayı bu hususta dikkat çekicidir.

Sıra sayı adlarının kullanım amacı teşkil eden noktası ise bu adların dinî eylemlerin yerine getirilmesi ve söz konusu eylemlerin matematiksel değerlerinin doğru veya yanlış olmasındaki karşılıklarıdır.

Kitab-ı Ğunya’da sıra sayı adı olarak kullanılan sayı adlarının kullanımları şu şekildedir:

ilkin 17a-1,
ilk 17a-1,
ilik 19a-11,
ikinci 20a-7,
ikiledin 66a-9,
üçinç 8b-15,
dördinci 13b-10,
bişinci 9b-3,
altıncı 32a-15,
yidinc 33a-4,
sekizinc 33a-5,
tokuzinc 33a-5,
onıncı 33a-6,
onbirinci 33a-8,
onikinc 33a-14,
onüçinc 33a-15,
ondördünci 33b-1,
kırkıncı 47b-5,

...

1.3.Üleştirme Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da üleştirme işleviyle kullanılan sayı adları toplam 10 adettir. +er, +şer eklerinin eklenmesiyle üleştirme bildiren sayı adları oluşturulmuştur. Bu sayı adlarının daha çok ibadet etmede izlenen yollar içerisindeki nicelikleri belirtmek için kullanıldığı görölmüştür.

Temel söz varlığı içerisinde yer alan sayı adları, paylaşım amacıyla da dil içerisinde kullanılmakta olup bu amaca hizmet eden ek ise +şAr, +Ar ekleridir. Üleştirme sayı adlarının eserde kullanıldığı ek görünümu ise +er, +şer ekleridir. Kitab-ı Ğunya’da üleştirme sayı adları, yapılan eylemlerin grupsal dağılımı ve temel sayı kategorilerinin paylaşımı hakkında bilgi vermektedir. Matematik değerı bakımından tekil olan sayı adlarının üleştirme eki olarak eylem veya nesne adına yansımaları eserde görölen bir diğer etkidir. Her bir sayı adının sözcüğe yansıttığı etki ise sayı adının kullanım alanını teşkil etmesiyle doğrudan bağlantılıdır. İnsanlar, dil ile iletişim sağladığı günden bu yana sayı adlarını çeşitli biçimlerde ve amaçlarda kullanmıştır. Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra bu inancın gerektirdiği bütün ibadetleri, doğru bir şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede bir sembol sistemi olarak

düşünölen ve belirli amaçlara hizmet eden sayı adları, eserde toplumun din költürü bakışında biçimlenmiştir.

Kitab-ı Ğunya’da üleştime işleviyle kullanılan sayı adları şu şekildedir:

birer 4a-13, 62a-3, 62a-12, 156a-7,

ikişer 22a-8, 61b-4,

üçer 61b-5, 61b-10, 88a-2, 166b-1

1.4.Yaklaşıklık Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da yaklaşıklık işlevi bildiren toplam 6 adet sayı adı kullanılmıştır. Bu sayı adlarının birbirine yakın niceliklerin ifade edilmesinde kullanıldığı görölmüştür.

Sayısal değeri bakımından birbirine oldukça yakın sayı değeriinin verilisinde kullanıldığı görölmüştür.

Yaklaşıklık bildiren sayı adları şu sayı adlarından meydana gelmektedir:

yigirmi↔*otuz*

elli↔*altmış*

ya iki↔*ya üç*

ya üç↔*ya biş*

bir↔*iki*↔*üç*

bir↔*iki*

Eserde yaklaşıklık bildiren sayı adları şu şekildedir:

bir iki 40a-8,

bir iki üç 37a-8,

bir ya üç ya biş 36a-7,

ya iki ya üç 24a-6,

yigirmi otuz 7b-8,

elli altmış 7b-12

1.4.Rasyonel İfade Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da rasyonel ifade bildiren sayı adları toplam 33 adet olup din ve inanç ile ilgili niceliklerin bildirilmesinde kullanılmıştır. Bu sayı adlarının oluşumunda *buçq*, *buçuk* sözcüklerine ve +dA *bir*, +den *bir*, +den *birisi* ifadelerine rastlanmıştır.

Eser içerisinde rasyonel sayı adları daha çok miktar ve oran niceliklerinin aktarılmasında kullanılmıştır. Oransal ifadelerin verilmesinde rasyonel sayı adlarından faydalanılmış olup bu oranların daha çok din kurallarındaki karşılığına temas edilmiştir.

Rasyonel ifade bildiren sayı adları arasına herhangi bir sözcüğün girdiği bir ifade görülmüştür:

dört endāmda biri 25b-9

Eserde rasyonel ifade bildiren sayı adları şu şekildedir:

buçık 58b-8,

buçuk 58b-9,

ikide birisi 81b-3,

bir buçuk 82b-4-5,

üçde birin 147b-2,

dürütde bir 155a-2,

altıda bir 155a-7

...

1.5.Tekrar Bildirenler

Kitab-ı Ğunya’da sayı adının tekrar edildiği 2 adet sayı adının kullanıldığı görülmüştür. *Biş* sayı adının tekrar edilmesi, niceliğin vurgusunu yansıtmaktadır.

biş biş 59a-9, 62b-12

1.6.Belirsizlik Bildirenler

Belirsizlik bildiren sayı adları toplam 8 adet olup bu sayı adlarının tamamı, *birince* sözcüğünden meydana gelmektedir. “birkaç, birçok, pek çok” anlamlarını taşıyan sözcük; eser içerisinde belirsiz sayı adları içerisinde değerlendirilmiştir. Bu anlama gelen sözcükler bir sözcüğüne +*ince* ekinin eklenmesiyle oluşturulmuş olup bu sayı adlarının tamamı, *birince* ifadesiyle meydana getirilmiştir. Bu sözcük, bazı durumlarda çekim eki alarak eser içerisinde yer almıştır.

Kitab-ı Ğunya’da belirsizlik bildiren sayı adları ve metindeki kullanımları şu şekildedir:

birincesi 98a-14, 131a-10

birince 115b-10,

birincesin 121a-11, 124b-3, 133b-12

birinceler 136b-15,

***birince* 137a-3**

2.Sözcüksel Görev Bakımından Sayı Adları

Sözcüksel görev bakımından incelenen sayı adları bu başlıkta sıfat, isim ve zarf sözcük türleri bakımından ele alınmıştır. İşlevsel açıdan incelenen sayı adlarının tematik temeliyle birlikte sözcük türü bakımından görevleri esas alınarak bu başlık değerlendirilmiştir.

2.1.Sıfat Görevinde Olanlar

Kitab-ı Ğunya’da tespit edilen sayı adları içerisinde toplam 1069 adedinin sıfat türü görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Eser içerisinde sıfat göreviyle kullanılan sayı adları, aynı zamanda işlevsel görevini de yansıtmakta olup bu göreve bağlı olarak toparlayıcı bir nitelikle kullanılmıştır. İsmi önüne gelerek sıfat göreviyle kullanılan sayı adlarının işlevsel görevleri sözcüksel göreviyle belirginleşmiştir. Dolayısıyla sıfat görevindeki sayı adlarının sözcüksel görevi, niteleyici ve belirleyici düzlemde isimlerin önüne gelerek sayı adlarının inanç noktasındaki kullanımını daha da pekiştirdiği görülmüştür.

Sıfat görevinde kullanılan sayı adlarının metindeki kullanımları şu şekildedir:

İlk + *tehiyyât* 15a-10,
birer + *bağış* 156a-7,
bir + *ķavülde* 8b-9,
birince + *rûzîĝâr* 115b-10,
iki + *elin* 11b-13,
ikinci + *selâmda* 15b-13,
üç + *gezden* 8b-13,
dört + *ülüde* 25b-3,
biş + *gün* 46b-13,
sekiz + *kâf* 120a-7,
on + *ķatdur* 124a-8,
onbiş + *günden* 48a-11,
yigirmi altıncı + *gün* 47b-11
otuz + *gün* 47b-3,
elli + *altun* 150a-11,
ķırķ + *güne* 47b-12,
toķsan + *aķcaya* 157a-10,
yüz + *ķamçı* 52a-11,
ikiyüz + *aķcada* 59a-9,
biñ + *aķcası* 120a-11,
biş biñ + *diyet* 149a-13-14,

oniki biñ + aıcadur 149a-15,

...

2.2.İsim Görevinde Olanlar

Eser içerisinde isim görevinde kullanılan toplam 343 sayı adı tespit edilmiştir. İsim görevinde kullanılan sayı adları, ek alarak veya ek almayarak bağımsız biçimde metinde kullanılmıştır. Ek almadan isim görevinde kullanılan sayı adları çoğunlukla dinî bir kural içerisindeki sıralamayı ifade etmek için kullanılmıştır. Ek alarak isim görevinde kullanılan sayı adlarının ise ek alarak isimleştiğı görölmüştür.

Kitab-ı Ğunya’da doğrudan isim görevinde kullanılan sayı adları, bazen çekim eki alarak bazen de çekim eksiz bir şekilde kullanılmıştır. İsim görevindeki sayı adları, doğrudan sayısal bir değere vurgu yapmakta olup anlatılmak istenen unsurun vurgulanmasında daha güçlü bir etkiye sahip olmuştur.

Ek alarak isim görevinde kullanılan sayı adları ve bu sayı adlarının ek aldığı yapılar şu şekildedir:

ilk+inde 52b-9,

bir+dür 2b-8,

birinc+den 102a-8,

iki+sine 13a-10,

ikinci+sinde 40b-11

üç+dür 36b-14,

dördinci+de 31a-10,

altı+dur 65a-13,

yidi+den bir+isi 107a-14

otuz+a 62a-14,

yüzyigirmi+den 62a-2,

yüzelli+dendür 61b-15,

soñ+inda 52b-9,

...

Kitab-ı Ğunya’da isim görevinde kullanılan ancak çekim eki almadan oluşan sayı adları ve metindeki kullanımları şu şekildedir:

ikinci 13b-9,
üçüncü 13b-6-7,
üç 44a-7
bişinci 13b-10,
altıncı 13b-11,
altıda bir 156b-8,
yidinci 13b-11,
sekizinc 33a-5,
toğuzınc 33a-5,
toğsanbir 61b-4,
yigirmibiş 61a-13,
otuzaltı 61b-12,
yüzyigirmibiş 61b-8

...

2.3.Zarf Görevinde Olanlar

Zarf görevinde kullanılan sayı adları yapılan eylemi sayısal yönden tamamlamaktadır. Bu durumda eser içerisinde, daha çok nicelik ve miktar öğelerini yansıtan zarfları ihtiva eden sayı adları kullanılmıştır.

Kitab-ı Ğunya’da zarf görevinde kullanılan sayı adları toplam 20 adet olup metin içerisindeki kullanımları şöyledir:

ilk 137a-6
ilkin 16b-14, 17a-1, 36a-9,
birer 62a-12,
bir iki 40a-8,
ikileyin 39b-13,
ikileyin 64a-1,
ikilenci 64a-2,
ikiledin 66b-1,
ikişer 61b-4,
üç duta 29b-9,

üçer 61b-5, 61b-10,

dört 40a-12, 40a-14,

...

Sonuç

Kitab-ı Ğunya adlı eserde yer alan sayı adları incelenmiş olup hem işlevsel hem de sözcüksel görev bakımından kategorize edilmiştir.

Dil bir sistem olarak birçok adlandırmaya yer veren bir işleyişi temsil etmektedir. Bu işleyiş içerisinde sayı adları kullanılış sahası ve dildeki yeri bakımından birçok şekilde kullanılmaktadır. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren sayı adları kullanılmış ve kullanım noktasında farklı amaçları temsil etmiştir. Sayı adlarının tespit edildiği *Kitab-ı Ğunya* adlı eserdeki kullanım amacını ise din ve inanç kategorisindeki konuların vurgulanması teşkil etmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden biri olan *Kitab-ı Ğunya*’da sayı adları hem işlevsel hem de sözcüksel görev açısından ele alınmış ve sayısal olarak birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Böylelikle dildeki adlandırmaların amacı ve kullanım sahasındaki yeri sayı adları noktasında belirtilmiş olup görev kategorilerinin söz konusu amaca ne ölçüde hizmet ettiği irdelenmiştir.

Tespit edilen sayı adlarının görev kategorileri ve sayısal dağılımları **Tablo-1.**’de gösterilmiştir.

Tablo-1. Sayı Adlarının Görevleri ve Sayısal Dağılımları

İşlevsel Görev	Sayısal Dağılım	Sözcüksel Görev	Sayısal Dağılım
1.1.Asıl Sayı Bildirenler	1157	2.1.Sıfat Görevinde Olanlar	1069
1.2.Sıra Sayı Bildirenler	216	2.2.İsim Görevinde Olanlar	343
1.3.Üleştirme Bildirenler	10	2.3.Zarf Görevinde Olanlar	20
1.4.Yaklaşıklık Bildirenler	6		
1.4.Rasyonel İfade	33		

Bildirenler			
1.5.Tekrar Bildirenler	2		
1.6.Belirsizlik Bildirenler	8		
TOPLAM	1432	TOPLAM	1432

İncelenen sayı adları işlevsel açıdan değerlendirildiğinde en fazla sayının asıl sayı bildiren sayı adlarına ait olduğu görülmüştür. Doğrudan verilen net sayı ifadeleri, ibadet ve inanç konularında yapılması gerekenleri vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Bu noktada o dönem içerisindeki dinî bilgilerin ihtiyaç doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Sayı adlarının işlevsel yönü daha ziyade din ve inanç yönünden verilmek istenen bilginin niteliğiyle ilgili olmaktadır. Eser içerisinde asıl sayı adlarının ibadet bölümlerinde, organ adlarında, zamansal ifadelerde, bir eylemin kaç kez yapılma ifadelerinde, ölçü ve birim ifadelerinde para ifadelerinde, çeşitlilik ifadelerinde, nesnelerde kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, söz konusu ifadelerin belirtilmesinde asıl sayı adlarının kullanılması gerektiğini belirten bir ihtiyacın olduğunun göstergesidir.

Kitab-ı Ğunya adlı eserde asıl sayı adlarından sonra en fazla sayısal dağılıma sahip olan başlık sıra sayı bildiren sayı adlarıdır. Sıra sayı bildiren sayı adları, +*IncI*, +*InÇ*, +*UncI*, +*lenci*, +*ledin*, +*lAyIn* ekleriyle türetilmiş olup metin içerisinde kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminden Eski Anadolu Türkçesine kadar gelen eklerle birlikte +*lenci*, +*ledin*, +*lAyIn* eklerinin de bu dönemde kullanıldığı görülmüştür. Sayı adlarının bu dönemdeki kullanımlarına bakıldığında sıra sayı adlarına getirilen farklı biçimde eklerin kullanıldığı görülmüştür. Kullanım ihtiyacı konusunda ise metindeki sıra sayı adlarının çoğunlukla dinî görevlerin sıralanmasında kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca *ilk* sıra sayı adının hem *ilk* hem de *ilik* biçimiyle metinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Rasyonel ifade bildiren sayı adları metin içerisinde 33 adet kullanılmış olup çoğunlukla *buçq*, *buçuq*, +*da bir*, +*den bir*, +*den birisi* ifadeleriyle oluşturulduğu gözlenmiştir. Kullanım gerekliliği noktasında ise rasyonel ifade bildiren sayı adlarının zaman ifadelerinde ve oransal paylaşımların bildirilmesinde kullanılmasıyla birlikte genellikle dinî çerçevedeki anlam boyutlarıyla yer aldığı görülmüştür.

Toplam 1432 sayı adı içerisinde 10 adet sayı adının üleştirme işleviyle kullanıldığı görülmüştür. Bu başlığa ait olan sayı adlarının genellikle ibadet etmede izlenen yolların aktarılmasında kullanılmıştır.

Kitab-ı Ğunya’da yaklaşıklık işlevi bildiren toplam 6 adet sayı adının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu başlığa ait sayı adları eserde yakınlık bildiren niceliklerin bildirilmesinde kullanılmıştır.

Belirsizlik bildiren sayı adları eserde toplam 8 adet olduğu görülmüş ve bu sayı adlarının tamamı *birince* sözcüğünden oluşmuştur.

İşlevsel görev kategorisinde en az sayı tekrar bildiren sayı adlarına ait olup bu sayı adının *biş* sayı adıyla meydana getirildiği görülmüştür.

Eserde tespit edilen sayı adları, sözcüksel görev açısından değerlendirildiğinde 1069 adet sıfat görevinde, 343 adet isim görevinde ve 20 adet zarf görevinde olduğu gözlenmiştir. En fazla sayı sıfat görevinde kullanılan sayı adlarına ait olup en az sayının ise zarf görevinde kullanılan sayı adlarına ait olduğu belirlenmiştir. İsim görevinde kullanılan sayı adlarının bir kısmı ek alarak isimleşmiş ve metinde bu biçimiyle kullanılmıştır.

Temel söz varlığı içerisinde sayı adları oldukça ihtiyaç duyulan bir sözcük kategorisi olmuştur. Toplumda ihtiyaç duyulan alanlardaki sözcüklerin öncelikli sırada yer alması dil kullanımında da kendini göstermiştir. Bu durum dönemsel ihtiyaçlara ve değişikliklere bağlı olarak gelişmektedir. *Kitab-ı Ğunya* Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eser olup İslamiyet’in kabul edilmesiyle birlikte dinî içerikli sözcük sayısının arttığı bir dönemin ürünüdür. Temel söz varlığında yer alan sayı adları ise bu dönemin ihtiyaçlarına temas etmiş ve yaşanan din değişikliğinin edebî eserlerdeki sözcük kullanımıyla ilişkisini açık bir şekilde yansıtmıştır.

Sayı adları, temel söz varlığında önemli bir yer tutmakla birlikte eser açısından değerlendirildiğinde bu adların;

- İbadet ve inanç eylemlerinin belirli bir keyfiyete tâbi olmasını engellediği,
- İbadet ve inanç eylemlerinin öncelik sırasını ve kural sistemini ortaya koyduğu,
- Sayı adlarının her alandan olduğu gibi dinî içerikli olan bu eserde de bir düzen ve disiplini meydana getirdiği,
- Sayı adlarının yapılan eylemler noktasında bir düzen ve tertip sağlamakla birlikte birliği meydana getirdiği

tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Ğunya*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözcüksel Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Bayazıt, Z. Z. (2018). “Türkçe Sayı Adları Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys*, 3(2), 26-34.
- Caferoğlu, A. (2015). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Erdağı, B. (1998). “Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığı ve Sözlükler”, *Kebikeç*, 6, 153-156.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam Bilimi ve İletişim*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadavut, A. (2021). “Eski Türk Yazıtlarında Sayılar: Anlamsal Bir Yaklaşım”, *Türkbilig*, 2021(41), 71-81.
- Kaymaz, Z. (1994). “Eski Anadolu Türkçesinde Sayı Adları ve Kullanılışları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 39(1991), 5-17.
- Korkmaz, Z. (1974). “XI. XIII. Yüzyıllar Arası Oğuzca”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 21-22(1973-1974), 41-48.
- Özdemir, H. (2009). “Refik Halit Karay’ın Üç Nesil Üç Hayat Adlı Eserinden Türkçe Sözlük’e Katkıları”, *Turkish Studies*, 4(4), 886-890.
- Şahin, E. (2013). “Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Üleştirme Sayıları”, *Dil Araştırmaları*, 12(2013), 97-116.
- Türk, O. ve Koç, F. (2022). “Kitâb-ı Güzîde’de Geçen Din ve İnançla İlgili Söz Varlığı Üzerine”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8(4), 1137-1148.
- Türk, O. ve Koç, F. (2022). “Kitâb-ı Güzîde’de Geçen İbadet Adları Üzerine”, *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 15-21.
- Yaman, E. (2016). “Türkçenin Güncel Söz Varlığı”, *Milli Eğitim Dergisi*, 45(210), 85-91.